

ספר למועד מועדים וחצי

בענין סדר זמנים במקרא
מוקדם ומאוחר בתורה
תאריכים ושנים והמסתעף

מאת יוסף מיכאל יוסקוביץ

© כל הזכויות שמורות

לפרטים ותגובות:

0548496207

yms1196@gmail.com

High Academy of Torah "YAD AHARON" Founded by the Aharon & Rachel Chajuss Torah Foundation, Jerusalem.

۵۱۲۰ ۵۳۵ ۵۴۵

Established by
Hagaon
Bezalel Zolty זצ"ל
Chief Rabbi of
Jerusalem

ספריה תורנית
Torah Library

[illegible]

א. לכן צדקתו של ה' בזה
 שכן הוא יודע
 שכל המעשים
 שיש להם תועלת
 הם כאלו שהם
 כאלו שהם

רח' חוקירו המלך 25, ירושלים מיקוד 93190 ת.ד. 4685 טל. 02-5639922 טל. לבחורים 02-5619900/9 פקס. 02-5667467
 ח' חוקירו המלך 25, Jerusalem 93190 P.O.B 4685 Tel. 025639922 Tel. for Yeshiva boys 02-5619900/9 Fax.02-5667467

Chizkiyah Hamelech 25, Jerusalem 93190 P.O.B 4685 Tel. 025639922 Tel. for Yeshiva boys 02-5619900/9 Fax.02-5667467

הקדמה

בשירה וזמרה אתן שבח ויקר למונה עיתים ומחליף את הזמנים, אשר לכל תכלה חוקר, ועת לכל דבר נותן, על שזיכני להיות מיושבי בית המדרש ולהוציא לאור תעלומה את ספרי על התורה העוסק בסדר זמנים ובמנין עיתים, ובו ניסיתי לבאר את התורה על פי סדר הזמן של כל דבר ודבר, מוקדם ומאוחר בתורה, כמה זמן לקח כל מאורע ומאורע, ושאר נושאי זמנים ותאריכים בתורה, הנקרא בקיצור 'כרונולוגיה', כלומר 'תורת הזמנים'^א.

נושא הכרונולוגיה הינו מקצוע בתורה שהוא כנחל הנובע ויש בו מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא, והרבה שיטות וביאורים מצינו בו בדברי חז"ל והמפרשים כאשר תחזינה עיני ההוגה בספר.

לא זו אף זו אלא, שמימות חז"ל והראשונים נכתבו על ידי רבותינו לדורותם ספרים שלימים העוסקים במקצוע נכבד זה, ראש וראשון לכולם הוא ברייתא דסדר עולם שהתחבר על ידי התנא רבי יוסי בן חלפתא (יבמות פב:), ואחריו המשיכו הגאונים והראשונים בחיבורים רבים אודות חישובי זמנים, ותולדות חכמים וזמניהם, ובדורות האחרונים ידוע מרבי יחיאל הלפרין בעל 'סדר הדורות', אשר סידר את כל קורות ימות עולם מיום ברוא אלוהים שמים וארץ ועד לזמנו, וסידר הכל לפי סדר בריאת העולם, ורבינו החזון איש הקדיש לכך סימן מיוחד בספרו חלק מועד 'סידור נתינת פרשיות התורה' (סימן קכ"ה), וגם בימינו ממש חיבר הגאון רבי חיים קנייבסקי זצ"ל ספר בשם 'למכסה עתיק' בו עסק בזמן כל פרשה ופרשה כפי המבואר בספרי חז"ל.

ספרי זה הינו פרי עמל של שנים רבות בהבנת פסוקי התורה ודברי חכמים, לימוד המדרשים השונים ומפרשי התורה, ונסיון לחשב חשבוננו של עולם לידע איזה פרשה מוקדמת ואיזו מאוחרת, ואיזה מאורע קדם לרעהו, כמה זמן לקח כל מאורע, וכיצא בזה.

לצורך חיבור הספר וסידורו, עברתי על מדרש רבה ותנחומא, ועל איסוף מדרשי חז"ל מכל התורה אשר ליקט וסידר הרב הגאון רבי מנחם מנדל כשר בסדרת ספריו 'תורה שלימה', ועל ספרי רבותינו הגאונים והראשונים מפרשי התנ"ך, וכן, על ספר 'למכסה עתיק' לרבי חיים קנייבסקי זצ"ל.

בר מן דין ובר מן דין, עיינתי בספרי יהודי בית שני אשר כתבו בענייני כרונולוגיה, כספרי יוסף בן מתתיהו, כתבי פילון האלכסנדרוני, ועוד מאשר השיגה ידי ושילבתי את הדברים בחיבור, וזאת לפי שפעמים רבות אין דבריהם אמורים מדעתם, אלא ממדרשים קדומים אשר נשמרו בידיהם וממסורות שנאבדו מעם ישראל במהלך השנים, ועל כל פנים לא גרעו מפטוטיא דאורייתא.

עיסוק בסדר הזמנים של התורה הינו סימן לחיבוב דברי תורה, וכמו שאמרו חז"ל כי דבר של צער לא הזכירה התורה את זמנו, אבל דבר של שבח פירטה התורה את הזמן לפרטי פרטים, זה לשונם (במדב"ר א א): משפט שאתה מביא, בסתר, כיצד כיון שחרבה ירושלים בתשעה באב חרבה, וכשמראה ליחזקאל הוא מראה לו בעשרים בחדש, למה שלא לפרסם באי זה יום חרבה. אבל מי שהוא בא לגדל ישראל, מפרסם, אי זה יום, אי זה מקום, אי זה חודש, אי זו שנה, אי זו אופטיאה, 'לצאתם מארץ מצרים לאמר', מה אמר להם, 'שאו את ראש כל עדת בני ישראל'.

קראתי את שם ספרי - העוסק במועד כל פרשה ופרשה בשם 'למועד מועדים וחצי', על שם הפסוק בדניאל (יב ו-ז), עֲדִמְתִּי קֶץ הַפְּלָאוֹת וגו'. וַיִּשְׁבַּע בְּחִי הָעוֹלָם כִּי לְמוֹעֵד מוֹעֲדִים וְחָצִי וגו' תִּכְלֶינָה כָּל־אֲלֹהִים, ובתיבת 'וחצי' נרמז כי ודאי הדבר שלא הגעתי לשלימות ההבנה בדברי התורה וחכמים, וכפי שאמרו דורשי רשומות בטעם שכל מידות הארון חצי - שאין שלימות לאדם בדברי תורה, וכמה שימשמש בדברי התורה ימצא בהם טעם (עיין עירובין נד:). וכן ש'למועד מועדים וחצי' (עם התיבות), עולה בגימטריא שמי ושם אבי 'יוסף מיכאל בן צבי הי"ו' (עם התיבות).

ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים להחיש עת ישע, ויביא במהרה את קץ הפלאות אשר לו ייחלו ראשונים, ונזכה לראות בבית ה' על הר קדשו, ואבני נזר הקודש מתנוססות על אדמתו, אשרי מחכה ויגיע לראות בטובת עם בחירו, לעידן עידן ופלג עידן, בשישו עלינו כשנים קדמוניות.

היות שברייטא דסדר עולם אינה מצויה כל כך לציבור הלומדים, צירפתי בסוף הספר את עשרת הפרקים הראשונים של הברייטא - העוסקים בזמני חמשת חומשי התורה, למען יוכל כל לומד לעיין בה בקלות וישוטטו הרבים ותרבה הדעת.

ובצאתי את הקודש אתן תודה לכל המסייעים בעדי, בראשונה אשא עיני אל ההורים הם **אבי רבי צבי** אשר חמין ושמן אשר סכני הם שעמדו לי, וכד הוינא טליא שינן איתי מנין שנות דור ודור, עשרה דורות מאדם ועד נוח ומנוח עד

אברהם, שנות לידת כל אחד ואחד, פטירת כל אחד ואחד, שנות הולדתו אשר הוליד, ושאר חשבונות.

עוד אוסיף להודות לחמי **רבי יהודה אריה אייכנטל** על עזרתו במשך כל השנים בכל העניינים.

תודה מיוחדת אתן לאיש האשכולות **הרב חיים טרופר שליט"א** מארה"ב אשר סייע מממונו להבאת הספר לאור עולם, ישלם הקב"ה שכרו ויזכה למהוי קביע בחבורתא קדישתא ליום אשר ה' עושה.

ובכבוד אכסניא אזכיר את הרב הגאון **רבי משה מרדכי אייכנשטיין** ראש כולל 'יד אהרן' אשר בצילו אני יושב, יברכו ה' בכל מילי דמיטב.

ועתה אתן תודה לרבתי ורעי היקרים אשר ליבנו איתי כמה וכמה עניינים בספר זה, הלוא הם **הרב זלמן מנחם קורן שליט"א** בעל 'בחצרות בית ה' קרני אורה' ושאר חיבורים, **הרב שי וואלטור שליט"א**, **הרב יעקב לויפר שליט"א**, **הרב אליהו הופמן שליט"א**, וביותר מכולם ידידי **הרב יהושע מנחם בלושטיין**, אשר איתו עימו ליבנתי בצוותא סוגיות אלו במשך שנים רבות (ואף הוא הוציא ספר 'סדרן של כתובים' על סדר הזמנים בחומש בראשית), יזכו כולם ליאור באור ה' ולבקר בהיכלו.

תוכן הענינים

חומש בראשית

א	פרשת בראשית
ט	פרשת נח
כא	פרשת לך לך
ל	פרשת וירא
לד	פרשת חיי שרה
לז	פרשת תולדות
מא	פרשת ויצא
מז	פרשת וישלח
נג	פרשת וישב
נו	פרשת מקץ
ס	פרשת ויגש
סה	פרשת ויחי

חומש שמות

ע	פרשת שמות
פ	פרשת וארא
פח	פרשת בא

פרשת בשלח	צט
פרשת יתרו	קט
פרשת משפטים	קכד
פרשת תרומה	קלא
פרשת תצוה	קלד
פרשת כי תשא	קלט
פרשת ויקהל	קמט
פרשת פקודי	קנג

~~~~~ חומש ויקרא ~~~~~

פרשת ויקרא	קס
פרשת צו	קסח
פרשת שמיני	קעה
פרשת תזריע	קעח
פרשת מצורע	קפ
אחרי מות	קפא
פרשת קדושים	קפז
אמור	קפח
פרשת בהר	קצב
פרשת בחוקותי	קצה

~~~~~ חומש במדבר ~~~~~

פרשת במדבר	קצז
פרשת נשא	קצט
פרשת בהעלותך	רה

פרשת שלח	רמז
פרשת קורח	רכב
פרשת חוקת	רלה
פרשת בלק	רנ
פרשת פנחס	רנג
פרשת מטות	רנט
פרשת מסעי	רסג

חומש דברים

פרשת דברים	רסו
פרשת ואתחנן	רעג
פרשת עקב	רפ
פרשת ראה	רפה
פרשת כי תבוא	רפז
פרשת נצבים	רפט
פרשת וילך	רצ
פרשת האזינו	רצג
פרשת וזאת הברכה	רצה
נספח – זמן יציאת מצרים בארכיאולוגיה	שא

סדר עולם רבה

פרק א	שט
פרק ב	שיא
פרק ג	שיג
פרק ד	שטו

פרק ה	..... שיז
פרק ו	..... שיט
פרק ז	..... שב
פרק ח	..... שכא
פרק ט	..... שכב
פרק י	..... שכג

חומש בראשית

פרשת בראשית

פרשת בראשית עוסקת בכאלף ושש מאות שנים, יותר מכל פרשה אחרת בתורה, מבריאת העולם ועד למבול. הפרשה כוללת בתוכה שלושה חלקים, החלק הראשון (א - ב - ג) הינו סיפור בריאת העולם בשישה ימים והשביתה בשבת, והוא מסתיים (ב) **וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְקַל־מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר-בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת.**

החלק השני (ב ד עד סוף הפרק) הינו סיפור בריאת העולם שוב בקיצור ובשינוי פרטים מסויימים הפותח את סדרת ה'תולדות' של חומש בראשית **אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבְרָאָם** (ב ד), ובו מסופר על גן עדן, בריאת חוה מן הצלע, חטא עץ הדעת והגירוש מגן עדן, לידת קין והבל וחטאי קין, צאצאי קין ומעשיהם, והיחידה החותמת את החלק, הוא סיפור לידת שת ואנוש, והחלק מסתיים (ד כו): **אֵז הוּחַל לְקָרָא בְּשֵׁם ה'.**

החלק השלישי (פרק ה) הינו **סֵפֶר תּוֹלְדֵת אָדָם** (ה א) המונה את עשרת הדורות מאדם עד נוח בקיצור, וכותב את גיל ההולדה והפטירה, והוא מסתיים (ה לב): **וַיּוֹלֶד נֹחַ אֶת-שֵׁם אֶת-חָם וְאֶת-יֶפֶת. וְאֵילוּ הַפְּסוּקִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁל פֶּרֶק ו' הֵינּוּ כַּעֵין הַקְּדָמָה לַפְּרָשָׁת נֹחַ, וְהַהֲקָדְמָה' מַסְתַּיֶּמֶת (ו ח): וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי ה'.**

בראשית ברא אלהים

התורה פותחת (א א-ב) **בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ.** ומכאן ואילך מתאר הכתוב את בריאת העולם בששה ימים, ואת שביתתו יתברך כביכול ביום השביעי. זמן הבריאה לא נתפרש בתורה, ובחז"ל (ר"ה י' - יא.) נחלקו חכמים מתי נברא העולם, לרבי אליעזר בתשרי, ולרבי יהושע בניסן. אמנם אין הכונה שיום א' בתשרי או א' בניסן היה יום בריאת השמים והארץ, אלא שיום זה היה היום השישי בו נברא האדם, והיינו שהעולם נברא בכ"ה באלול או בכ"ה באדר (ויק"ר כט א, וכן מוכח במקומות רבים בחז"ל ובראשונים).

השמים והארץ

הסיפור הראשון אותו מספרת התורה, הינו על בריאת העולם, וכך אומרת התורה (א-ב) **בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ. וְהָאָרֶץ הָיְתָה תוֹהוּ וָבֹהוּ וְחָשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמַּיִם. וַנַּחֲלֶקוּ בַּמִּפְרָשִׁים בַּפִּירוֹשׁ פְּסוּקִים אלו, ובעיקר בפירוש תיבת 'בראשית'.**

א'. יש שפירשו (תרגום אונקלוס ויונתן, הבכור שור, הרד"ק, והרמב"ן): **הדבר הראשון** אותו ברא ה' זהו את השמים והארץ. **לאחר מכן** היתה הארץ תוהו ובוהו וכו'.

ב'. ויש שפירשו (רש"י, אבע"ז, ורשב"ם): **בתחילת הזמן** שה' ברא את השמים והארץ, היתה הארץ תוהו ובוהו וכו'.

ההבדל בין הפירושים משפיע על הבנת הפרשה כולה, כי לפי הפירוש הראשון נאמר בתורה כי השמים והארץ נבראו כבר ביום הראשון, ולפי זה צריך להבין מה התחדש בעת בריאת השמים ביום השני^א, ואילו לפי הפירוש השני הרי שהכתוב מפרש והולך כיצד נבראו השמים והארץ.

והנה, מצינו בחז"ל (חגיגה יב. ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א, ב"ר א טו, ועוד), שבית שמאי ובית הלל נחלקו האם השמים נבראו קודם, או שהארץ נבראה קודם. ולכאורה נראה שנחלקו כמי משני הפירושים הללו לפרש, כי לפי הפירוש הראשון שהכתוב בא לומר שדבר ראשון נבראו השמים והארץ, הרי שקשה לומר שהקדמת השמים לארץ איננה בכוונה. ואילו לפי הפירוש השני לכאורה מוכרח שהארץ קדמה, שהרי הארץ היתה כבר בעת הבריאה כנאמר (פסוק ב) **וְהָאָרֶץ הָיְתָה**, ואילו השמים נבראו רק ביום השני כמפורש בפסוק^ב.

בריאת המאורות

בכתוב (א יד-יח) נאמר כי ביום הרביעי ברא ה' את השמש, הירח, והכוכבים. אמנם יש להקשות על כך שלושה קושיות. **א'.** אם לא נבראו השמש והירח עד יום רביעי, מהו האור שנברא ביום הראשון. **ב'.** כיצד היו ימים ראשון-שני-שלישי, בעוד אין השמש מסובבת על מסלולה. **ג'.** במדע בן זמנינו נטען כי אין דרך לצמחים לגדול ללא השמש, ואם הדברים נכונים תמוה כיצד צמחו הצמחים ביום השני. ניתן כמובן

א. על זמן בריאת הארץ לא קשה כמובן, כי לא נזכר בה בריאה ביום השלישי, אלא שיקוו המים ותראה היבשה הקיימת כבר.

ב. דעה נוספת מובאת בחז"ל בשם 'חכמים' (ראה שם) לפיה לבריאה השמים קדמו ואילו ל'שכלול' הארץ קדמה. ולא זכיתי להבין, כי לכאורה מפורש בכתוב כי השכלול של השמים היה ביום השני ואילו של הארץ ביום השלישי, וה' יאיר עיני.

לומר שנס נתחדש בבריאת העולם, אך פשטות דברי הגמרא בראש השנה (יא.), כי אף בבריאת העולם נבראו הברואים על פי דרכם, עיין שם.

והנה, כשנתבונן היטב בפסוקים נגלה תמיהה רבתי, לאחר שאומר הכתוב (פסוקים יד-טו), וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֶת בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה וַהֲיוּ לְאֹתָת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים. וַהֲיוּ לְמְאֹרֶת בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן, חוזר הפסוק ומפרט את העשיה (פסוקים טז-יח): וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֶת הַגְּדֹלִים אֶת־הַמְּאֹרֶת הַגָּדֹל לְמַמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־הַמְּאֹרֶת הַקָּטָן לְמַמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים. וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ. וְלַמָּשָׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וְגו'.

ואף שבכל סיפור הבריאה שונה התורה הן את האמירה והן את העשיה כפי שכבר כתב הרמב"ן, כאן נאמר לשון 'ויהי כן', וזהו כפל ממש והדבר זקוק לביאור.

והנה, כתב רש"י (פסוק יד): מיום ראשון נבראו, וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע. ועל פי זה נראה לבאר, כי המאורות נבראו כבר ביום הראשון עם בריאת האור, וזהו המתואר בתחילה (פסוקים יד-טו) כי ה' אמר כבר, כלומר ביום הראשון. וביום רביעי רק נעשה בהם 'שכלול' כלשון המדרש. ויש להביא ראיה לחידוש זה, כי גם כאן בבריאת המאורות ביום רביעי אמר הכתוב 'להבדיל בין האור ובין החושך' כפי שנאמר בבריאת האור ביום הראשון.

בריאת צמחים ביום שישי

לאחר בריאת האדם נאמר בכתוב (פסוקים כט-ל): וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב זֶרַע זָרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בוּ פְרִיעֵץ זֶרַע זָרַע לָכֶם יְהִיָּה לְאֹכְלָהּ. וְלִכְל־חַיַּת הָאָרֶץ וְלִכְל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכְלֹ רֹמֵשׁ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בוּ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת־כָּל־יִרְקַע עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ וַיְהִי־כֵן.

והלשון 'ויהי כן' הכתובה בפסוק תמוהה מאד, שהרי אין כאן 'מאמר', אלא אלו דברי ה' לאדם ולחוה. הרד"ק עמד על השאלה וכתב זה לשונו: 'ויהי כן', כל אחד דבק ונכסף למאכל הראוי לו. אך עדיין הניח לנו מקום להתגדר בו וכדלהלן.

הנה, רש"י כותב כי השוה הכתוב את אדם לבעלי החיים, אך האבן עזרא והרמב"ן נחלקו עליו ופירשו כי פסוק כט העוסק בפירות ועשב זורע זרע הינו רק לאדם, ואילו לחיות מותר לאכול רק את 'ירק עשב' המתבארים בפסוק ל.

וכאן נביא סתירה-לכאורה בין סיפור בריאת העולם שבפרק א', לסיפור שבפרק ב', שבפרק א' נאמר כי הצומח גדל ביום שלישי קודם לבריאת האדם, ואילו בפרק ב' (להלן ב ה) נאמר, וְכָל־שִׁיחַ הַשָּׂדֶה טָרֵם יְהִיָּה בָּאָרֶץ וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֵם יִגְמַח בִּי לֹא

הַמְטִיר ה' אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ וְאָדָם אֵין לְעַבֵּד אֶת־הָאֲדָמָה. משמע, שקודם בריאת האדם עדיין לא היו צמחים.

אמנם ניתן להוכיח גם מפרק ב' כי חלק מהצמחים גדלו קודם לכן, כי בהמשך שם נאמר (פסוק ח) וַיֵּטֶע ה' אֱלֹהִים גֶּן־עֵדֶן מִקֶּדֶם, ולרוב הפירושים 'מקדם' היינו קודם לכן, וממילא מוכח מיניה וביה גם מהסיפור שבפרק ב' כי בריאת הצמחים קדמה לבריאת האדם⁷.

ולביאור הסתירה יש לומר, כי הנה בבריאת הצמחים של יום שלישי נזכרו רק עֵשֶׂב מִזֵּרַע, וְעֵץ פֶּרִי עֵשֶׂה פָּרִי, ואילו 'ירק עשב', או סתם אילנות סרק לא נזכרו כלל, וכבר תמה על כך הרמב"ן שם. ונראה, כי עד לבריאת האדם אכלו כל בעלי החיים מן הפירות ומן העשבים המזריעים זרע, ומעת שנברא האדם אמר ה' כי דברים אלו הינן רק למאכל האדם, ולפיכך מעכשיו יצאו עשבים וכו' למאכל בעלי החיים, וזהו 'ויהי כן', שבדבר ה' יצאו ביום השישי צמחים שונים למאכל החיות, ואלו הם המוזכרים בפרק ב' שיצאו לאחר בריאת האדם.

על פי זה, ניתן להבין באור חדש את מעשה הנחש - הנחש נתקנא באדם וחווה על שיכולים הם לאכול את פירות האילן שנשללו ממנו בגללם. גם עונשו לאכול רק עפר מובן על פי זה כמידה כנגד מידה.

בריאת חוה

בעוד שבסיפור הבריאה שבפרק א' האריך הכתוב בבריאת העולם וכל הכלולים בו מחיות ובהמות וקיצר בבריאת האדם ואשתו, הרי שבסיפור שבפרק ב' **שבא להשלים את הסיפור שבפרק א'**, מקצר הכתוב בבריאת השמים והארץ הבהמות והחיות, ולעומת זאת מתאר בהרחבה את בריאת האדם, ולאחר מכן מספר על בריאת חוה מן הצלע⁸.

בסיפור זה לא מזכיר הכתוב תאריכים וזמנים כלל, ומן החלק הראשון אנו יודעים כי בריאת האדם היתה ביום השישי לבריאת העולם. ולכאורה נראה כי גם בריאת חוה היתה אז, כי שם נאמר (א כז-כח): וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם בְּצִלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים

ג. ראה למשל במדרש רבה (טו ג): מקדם, אמר רבי שמואל בר נחמן את סבור קודם לברייתו של עולם, ואינו אלא קודם לאדם הראשון, אדם נברא בשישי, גן עדן בשלישי.

ד. ובזה תשובה ניצחת לכמה מכופרי זמנינו שביקשו להפריד בין הדבקים ולייחס כל אחד מהחלקים למחברים שונים עפ"ל.

ה. גם בזה תשובה למינים הנ"ל, וכפי שביארתי הדברים מאירים שבכל חלק האריך במה שקיצר חבירו, ודי בזה.

בְּרָא אֹתוֹ זָכָר וְנִקְבָּה בְּרָא אֹתָם. וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים. גַּם מִן הַחֶלֶק הַשְּׁלִישִׁי נִתֵּן לַהּוֹכִיחַ כֵּן (להלן ה ב): זָכָר וְנִקְבָּה בְּרָאָם וַיִּבְרָךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָם אָדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָם. וְכֵן דַּעַת חז"ל בַּכֹּמָה מִקּוֹמוֹת (סנהדרין לח: ועוד).

דעה נוספת הובאה במדרש תדשא (אות טו), לפיה האשה נבראה ביום שישי **שלאחר** מכן, זה לשונו: יצירת אדם הראשון שנברא בז' ימי בראשית של שבת ראשון, ויצירת חוה שנטלה מצלעותיו בשבת שניה, דברי רבי פינחס בן יאיר. וחכמים אומרים, שניהם נבראו בערב שבת הראשונה.

חטא עץ הדעת

לאחר שהכניס הקב"ה את אדם לגן עדן ועשה לו עזר כנגדו, חטא האדם באכילה מן העץ אשר ציוהו ה' שלא יאכל ממנו וגזר עליו הקב"ה מיתה וגירשהו מגן עדן. הכתוב אינו מפרט מתי היה הסיפור הזה, וחז"ל (סנהדרין לח: ב"ר כב ב, אבות דר"נ פ"א, פרקי דר"א פ"א ועוד) אמרו, כי גם מעשה זה היה ביום שישי הראשון ביום שנברא האדם.

עוד אמרו חז"ל (שם), כי אף גירוש האדם מגן עדן אירע עוד ביום שישי. אבל במקום אחר (ב"ר יא ב) מצינו שנחלקו בזה, זה לשונם: אמר רבי אמי, אדם הראשון לא לן כבודו עמו, מה טעם (תהלים מט יג) אָדָם בִּיקָר וְלֹא יִבִּין נִמְשָׁל בַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ. ורבנן אמרי, לן כבודו עמו, ומוצאי שבת ניטל ממנו זיוו וטרדו מגן עדן.

וכתב הרמב"ם (מו"נ ח"ב פ"ל): כי כל החכמים מסכימים ש'זה הענין כולו', כלומר בריאת חוה ומעשה עץ הדעת, היה ביום שישי. ומבאר הרמב"ם את הסיבה להסכמה זו למרות שבכתוב לא נתבאר במפורש, כי שום דבר לא נשתנה אחר ששת ימי בראשית.

לידת קין והבל

לאחר מעשה עץ הדעת, מספר הכתוב על לידת קין והבל, וכך אומר הכתוב (א-ב): וַהֲאָדָם יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה. וַתִּסָּף לָלֶדֶת אֶת־אָחִיו אֶת־הָבֶל. זֶמֶן הַמַּעֲשֶׂה לֹא נִתְפָּרֵשׁ בַּכְּתוּב, וחז"ל אמרו (סנהדרין לח: ב"ר כב ב, פרקי דר"א פ"א ועוד), כי המעשה היה ביום השישי בו נבראו.

בזמן המעשה ביום השישי נחלקו חכמים, בגמרא (סנהדרין שם) ובפרקי דרבי אליעזר (שם) אמרו שנולדו קודם החטא. וכן יש להביא משמעות מדברי הכתוב, שהרי מיד לאחר החטא נאמר (ג כ): וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הִיְתָה אִם כָּל־יָחִי, ומשמע כי כבר היו לה בנים. אבל בבראשית רבה (כב א) אמרו, כי לולי שהאריך הקב"ה אפו ונתן לו יום אחד משל הקב"ה לא היה מעמיד תולדות, והיינו שלא הוליד בנים אלא אחר החטא.

ולגבי זמן לידת הבל מצינו כמה דעות, וזה לשון המדרש (ב"ר כב ב): אמר רבי אלעזר בן עזריה, שלושה פלאים נעשו באותו היום, בו ביום נבראו, בו ביום שימשו, בו ביום

הוציאו תולדות. אמר לו רבי יהושע בן קרחה, עלו למטה שנים וירדו שבעה, קין ותאומותיו, והבל ושתי תאומותיו. ובפשטות המחלוקת אם נולדו תאומות, אבל התוספות (סנהדרין שם ד"ה וירדו) כתבו, כי לדברי האומר ארבעה, היינו שהבל נולד מאוחר יותר, וכן מוכח מהמשך דברי המדרש (שם סי' ג).

דעה נוספת מצינו במדרש, כי הבל נולד שבועיים לאחר מכן, זה לשונם (שם סי' ד): מאן דאמר בתשרי נברא העולם עשה הבל קיים מן החג ועד החנוכה, מאן דאמר בניסן נברא העולם עשה הבל קיים מן הפסח ועד העצרת. והיינו שנולד שבועיים לאחר יום שישי (שהוא ראש השנה או ראש חודש ניסן).

שיטות נוספות מצינו כדלהלן:

א'. בספר אדם וחווה מן המדרשים החיצונים כתב, כי קין והבל נולדו לאחר שמונה עשרה שנים משיצאו מגן עדן.

ב'. ברד"ק (ד א) כתב, כי קין נולד לשבעה או תשעה חודשים כדרך העולם.

ג'. בספר זכר צדיק לרבי יוסף ברבי צדיק כתב, כי קין נולד בשנת ס' לבריאת העולם, והבל בשנת ע'.

ויקם קין

לאחר לידתם, מספר הכתוב על מחלוקת שנפלה בין קין להבל עד שקם קין על הבל ורצחו, וכך אומר הכתוב (ד נ-ג): וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַיהוָה וְגו'. וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיִּקָּם קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ.

הכתוב אומר כי המעשה היה מִקֵּץ יָמִים, אך לא נתבאר מה הכונה ימים, ולא ממתני החלו להימנות. ומדברי המדרש (כב ד) עולה כי מקץ ימים היינו ימים ממש, והם נמנים משעה שנולדו קין והבל, כי אמרו כי נהרג בשבועות או בחנוכה, דהיינו כמה עשרות ימים לאחר שנולד, וכן הוסיפו שם במדרש: בין לדברי אלו בין לדברי אלו הכל מודים שלא עשה הבל בעולם (יותר) [פחות] מחמישים יום.

אבל באבן עזרא ורד"ק כתבו ש'ימים' הכונה לשנה, ואינם נמנים משעה שנולדו, אלא משהחל קין לעבוד את האדמה. והנה, בפרקי דרבי אליעזר (פכ"א) ובתרגום המיוחס ליונתן אמרו שהיה זה ביום י"ד בניסן, ואם אין הכונה לשנה שנולדו בה [כי

אז הם יקדימו מאד את המעשה יותר משאר השיטות], הרי שמוכח כי המעשה היה שנה לאחר מכן.

דעה נוספת מצינו במדרש תנחומא (סי' ט), שאמרו כי קין והבל היו בני ארבעים שנה.

בני קין

לאחר שהרג קין את הבל ושב בתשובה, סיפר הכתוב (ד יז): וַיַּדַּע קַיִן אֶת־אַשְׁתּוֹ וַתֵּהָרַ וַתֵּלֶד אֶת־חֲנוּךְ וגו', והכתוב מונה והולך שבעה דורות מבני קין.

בשונה מבני שת, לא ביאר הכתוב כמה שנים חי כל אחד, ולא לכמה שנים הוליד כל אחד. והנה, חז"ל (ב"ר כג ד) דרשו, כי נשי למך שהיה הדור השביעי לקין פרשו ממנו ותבעם לדין אצל אדם הראשון, ואז אמרו לו נשי למך כי אף אתה פרשת מאשתך, וקיבל מהם אדם הראשון ועל זה אמר הכתוב (ד כה) וַיַּדַּע אָדָם עוֹד אֶת־אַשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֶּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת. זמן זה, לא נתפרש כאן, ולהלן (ה ג) במניין בני שת, נאמר כי אדם הוליד את שת בהיותו בן מאה ושלושים שנה. ולפי זה יוצא, שקין הוליד שבעה דורות בזמן קצר מאד יחסית לאותם דורות. אבל הרמב"ן כתב (פסוק יז), שדורות אלו היו עד המבול.

ונראה, כי דבר זה תלוי במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן אם כל האנשים שחיו קודם המבול האריכו ימים כל כך, שהרמב"ם כתב (מור"נ ב מז) שרק אותם שנמנו בפרשה האריכו ימים, ולפי זה עולים יפה דברי המדרש. ואילו הרמב"ן (להלן ה ד) חלק עליו וסבור כי כולם האריכו ימים כן, והוא לשיטתו סובר ששבעה דורות אלו הן עד המבול.

ובקדמוניות המקרא המיוחס לפילון¹ כתב, שקין היה בן חמש עשרה כאשר נולד לו בנו חנוך.

מות קין

זמן מותו של קין לא נתפרש בכתוב, ובמדרש תנחומא (אות יא) אמרו, כי נהרג בידי תובל קין בהיותו בן מאה שלושים שנה. ובמדרש רבה (כב יב) דרש רבי לוי בשם רבי שמעון בן לקיש, כי נהרג במבול, ולפי זה חי זמן רב מאד - כאלף תרנ"ו שנים, יותר מכל המוזכרים בכתוב. ובקדמוניות המקרא המיוחס לפילון כתב, כי מת בהיותו בן שבע מאות ושלושים שנה.

ז. ישר כח לידידי הרב יהושע מנחם בלושטיין שהעמידני על נקודה זו.
ח. מחכמי אלכסנדריה שבמצרים בדור שקודם חורבן בית המקדש השני.

אנוש

לאחר שמסיימת התורה למנות את צאצאי קין, וקודם שעוברת התורה למנות בהרחבה עשרה דורות מבני שת, אומרת התורה משפט סתום (ד כו) וְלִשְׁתִּי גַם־הוּא יִלְד־בֶּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אָנוֹשׁ אֹז הוֹחֵל לִקְרֹא בָשָׂם ה'. המשפט הזה איננו ברור, ובחז"ל (ב"ר כג ז ובהרבה מקומות) פירשו, שהחלו אנשים לקרוא לעבודה זרה בשם ה', דהיינו שמאז החלה עבודה זרה בעולם. ובאונקלוס פירש להיפך, שהחלו בני האדם להתפלל לה', וכן פירשו האבן עזרא והרשב"ם. ויתכן לומר עוד, כי בני האדם החלו לקרוא את שם ה' - בשמות האנשים, שנכדו של אנוש נקרא מהלל א-ל, גם הדור הרביעי לקין הוא מחוי א-ל, וכן כתב בבכור שור: שבדורו התחילו לקרוא שמותם בשם הקב"ה, שהיו משתפים שם - שמים בשמם, כמו "מחויאל" "מתושאל" ו"מהללאל".

מאה ועשרים

לאחר העשרה דורות מאדם ועד נח, מספר הכתוב על חטאי האדם ועל הגזירה לכולותם, וכן אומר הכתוב (ו א-ג): וַיְהִי כִּי־הִחֵל הָאָדָם לָרֵב עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וּבָנֹת יִלְדוּ לָהֶם. וַיֵּרָאוּ בְנֵי־הָאֱלֹהִים אֶת־בָּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ. וַיֹּאמֶר ה' לֹא־יֵדֹון רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם בְּשִׁגְם הוּא בָשָׂר וַהֲיוּ יָמֵיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה. סתם הכתוב ולא פירש מה הם מאה עשרים השנים הללו, ובסדר עולם (פכ"ח) פירש, כי היינו שבעוד מאה עשרים שנה יבוא המבול שימחה את כל היקום, וכן פירשו הרבה מן הראשונים (רש"י, אבע"ז, רד"ק, רמב"ן ועוד), ולפי זה היה המעשה עוד קודם לידת בני נח המוזכרת בכתוב קודם לכן (לעיל ה לב).

אבל מדברי המדרש קהלת רבה על הכתוב (קהלת א טו) וַחֲסֵרוֹן לֹא־יִוָּכַל לְהִמָּנֹת, משמע שהכונה שימי האדם יתקצרו למאה ועשרים, זה לשונו: 'וחסרון', משחסר הקב"ה שנותיהם שנאמר וַהֲיוּ יָמֵיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה, עוד לא נמנו. וכן הביא האבן עזרא בשם יש אומרים, וכן כתב יוסף בן מתתיהו, וכן כתב בקדמוניות המקרא המיוחס לפילון.

